

**BULGARİSTAN-YUNANİSTAN NÜFUS MÜBADELESİ İLE
TÜRKİYE-YUNANİSTAN NÜFUS MÜBADELESİ
ARASINDAKİ ETKİLEŞİMİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

*Kader ÖZLEM**

Makale Geliş Tarihi-Received: 08.07.2018
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 11.02.2019

ÖZ

Balkanlar'da 19. yüzyıldaki bağımsızlık hareketlerinin yanı sıra Balkan Savaşları ve 1. Dünya Savaşı'nın etkisiyle ortaya çıkan yeni sınırlar ulus devlet olma amacındaki Balkan devletleri için demografik sorunlar yaratmıştır. Savaşlar, asimilasyon politikaları ve göç ettirme yoluyla görel olarak bu sorunu çözmeye yoluna giden bu devletler açısından nüfus değişimi konusu da alternatiflerden biri olmuştur. Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan ölçeğinde nüfus mübadelelerinin analizini amaçlayan bu çalışmada, 1919 Yunan-Bulgar Nüfus Mübadelesi ile 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi arasındaki etkileşim süreci incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Nüfus Mübadelesi, Balkanlar.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyasi Tarih Anabilim Dalı, Bursa/Türkiye. kaderoziem@uludag.edu.tr

**THE ANALYSIS OF INTERACTION PROCESS BETWEEN
THE BULGARIA-GREECE POPULATION EXCHANGE
AND THE TURKEY-GREECE POPULATION EXCHANGE**

ABSTRACT

The new borders, emerged by the effects of the Balkans Wars and First World War as well as the independence movements in Balkans in 19th century created demographic problems for the Balkans states, which aimed to transform into nation-state. Exchange of populations appeared one of the main alternatives for those states, which tried to solve that problem by using the methods of wars, assimilation policies and deportation. This article, which aims to analyze the exchange of populations in the examples of Turkey, Greece and Bulgaria examines the interaction processes between the population exchanges of Bulgarian-Greek in 1919 and Turkish-Greek in 1923.

220

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Keywords: Turkey, Greece, Bulgaria, Population Exchange, Balkans.

GİRİŞ

Milletlerin buluşma, kaynaşma ve hatta ayrışma noktası olarak Balkanlar, 19. ve 20. yüzyılları kapsayan yaklaşık 200 yıllık süreçte bölgenin kendine özgü şartlarının yanı sıra ideolojik açıdan milliyetçiliğin etkisi ve dönemin büyük güçlerinin müdahaleleriyle isyanların, savaşların ve göçlerin bir arada yaşandığı bir coğrafya olmuştur. Bölgede yaşanan bu olgular birbirleriyle neden-sonuç ilişkisi kurmakla birlikte, yarattıkları sonuçlar itibarıyla demografik değişikliklerin meydana gelmesindeki ana dinamiği teşkil etmiştir. Söz konusu demografik dönüşüm süreci mevcut rejimler açısından görece bir rahatlama tesis ederken, bu sürece maruz kalanlar açısından etkileri birkaç kuşak süren tarihsel hafızanın oluşmasında belirleyici olmuştur.

Bu çalışmanın amacı 27 Kasım 1919 tarihli Neuilly Barış Antlaşması'yla aynı günde imzalanan "*Bulgaristan ile Yunanistan Arasında Azınlıkların Serbest Göçüne İlişkin Sözleşme*" (конвенция между България и Гърция относително свобода за емиграция на малцинствата) veya literatürde bilinen kısaltılmış adıyla "*Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi*" ile 30 Ocak 1923 tarihli "*Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol*"ün veya yaygın kullanımıyla "*Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi*" arasındaki etkileşimi analiz etmektir. Literatürdeki İngilizce, Bulgarca ve Türkçe kaynaklardan yararlanılarak hazırlanan çalışmada, her iki mübadelenin de uygulanması sürecinde birbirinden etkilendikleri ve özellikle Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi'nin Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi'nin seyrine yön verdiği hususu analiz edilen kaynaklar çerçevesinde ileri sürülmektedir. Çalışmanın analitik yapısı dört kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda mübadelelerin tarihsel altyapısına değinilmiş olup ikinci ve üçüncü kısımlarda her iki mübadelenin de gelişim sürecine yer verilmiştir. Dördüncü ve son kısımda ise iki mübadele arasındaki bağıntı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

1. MÜBADELELERİN TARİHSEL ARKA PLANI

Balkanlar'da 19. yüzyılda bağımsızlığı elde eden devletler açısından nüfus konusu öncelikli iç meselelerden biri haline gelmiştir. Bu meselenin pek çok sebebi olsa da en temelde Büyük Oyun (Great

Game)'un bir parçası olarak ileri sürülen Doğu Sorunu'nun (Özdal, 2018: 393) çözümü sürecinde büyük devletlerce bölgedeki nüfus verilerinin göz ardı edilerek kendilerine nüfuz alanı oluşturulmak istenmesi bulunmaktadır. İsyân hareketlerinin başlangıcında Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bir şekilde bağımsızlığını tasdik ettirmeyi önceleyen Balkan ulusları, devletlerinin kurulmasının ardından mozaiği andıran nüfus piramitlerini değiştirmek istemişlerdir. Bu bağlamda, ülkedeki başat grup demografik olarak kendini baskı altında hissettiği azınlık grupları asimilasyon ve göç ettirme politikalarıyla sindirmek, dönüştürmek ve tehdit olmaktan çıkarma yoluna gitmişlerdir. Savaşların bu Balkan devletlerine elverişli bir zemin hazırladığı ileri sürülebilir. Ne var ki Balkan devletlerinin demografik kaygıları sona ermemiş, bilakis daha da artmıştır. Küresel boyut dikkate alındığında küçük bir bölgenin nüfus olarak küçük bir kitlesini oluşturmalarına karşın bu aktörlerin 'büyüklük' ideallerine sahip olmaları (Öztürk, 2001: 20-21) bölgesel ölçekte çatışmaları tetiklediğinden savaşlardan sonra ortaya çıkan durum yeni demografik kaygıları beraberinde getirmiştir. Diğer bir deyişle Balkanlar'da 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) ve özellikle Balkan Savaşları örneklerinde görüldüğü üzere, Balkan devletlerinin savaşlar sonunda kazandıkları yeni topraklarda kendilerinden olmayan yeni nüfusları egemenlik alanlarına almış olmaları demografik sorunun tekrarına yol açmıştır.

Yunanistan, Türkiye ve Bulgaristan 1920'li yıllarda nüfus mübadelelerine girişmeden önce ülke kamuoyları bu sürece psikolojik olarak hazır durumda olmuşlardır. Öyle ki Balkan Savaşları'nın bölgedeki sınırları yeniden şekillendirmesi bu üç aktör açısından savaş sonrası dönemde nüfus değişimini benimsemesine yol açmıştır. Esasen mübadele fikrinin taraflarda yerleşik hale gelmesinde orta ve uzun vadeli tarihsel gerekçelerin de etkili olduğu ileri sürülebilir. Ne var ki Yunanistan ve Bulgaristan tarafından bunların uygulamaya konulması ancak Balkanlar'da yeni toprak edinimleriyle ve kayıplarıyla somutlaşabilmiştir. Ayrıca 1920'li yıllarda söz konusu mübadelelerin uygulanabilirliği Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında 1914 yılında uygulama sahası bulan mübadelenin emsal teşkil etmesiyle ve 1. Dünya Savaşı'nın aktörler açısından ortaya çıkardığı sonuçlarla da açıklanabilir durumdadır.

Osmanlı Devleti açısından Bulgaristan ile nüfus mübadelesi konusu ilk defa 93 Harbi sonrasındaki barış müzakerelerinde Saffet Bey

*Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi İle Türkiye-Yunanistan
Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi*

tarafından dile getirilmişse de Ruslar tarafından reddedilmiştir (Şimşir, 2009: 219). Bu teklifin reddi mübadele konusunun varlığını ortadan kaldırmamış, bilakis gelişen süre zarfında zaruri bir hal almasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, iki devlet arasında mübadelenin yapılmasına dair düzenleme içeren ilk metin 1913 yılında tesis edilmiştir. II. Balkan Savaşı'nın sonunda Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında imzalanan 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması'yla taraflar arasında nüfus mübadelesine dair bir çerçeve oluşturulmuştur. Antlaşma'nın ayrılmaz bir parçası durumundaki I numaralı Melfuf'un C kısmında her iki tarafta bulunan Bulgar ve Müslüman ahalinin ve onların bütün ortak sınır boyunca 15 km'lik bir muntaka dâhilindeki emlakının isteğe bağlı (ihtiyari) olarak karşılıklı mübadelesinde uzlaşmaya varılmıştır. Bunun köylerin tamamen mübadelesi şeklinde yapılacağı belirtilmiştir (Erim, 1953: 467, Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri, 2002: 20). Ayrıca iki hükümet tarafından karma komisyonun oluşturulması karara bağlanmış olup bu kapsamda 2-15 Kasım 1913'te Edirne'de çalışmalara başlanmıştır. 1. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar geçen süre zarfında aralıklarla toplanan komisyonun hazırladığı listelere göre, mübadil olarak Bulgar bölgesinden 9.714 Müslüman aile veya 48.570 Müslüman ile Doğu Trakya'dan 9.742 Bulgar aile veya 46.764 Bulgar mübadele edilmiştir (Önder, 1990: 29).

Osmanlı Devleti Bulgaristan ile yapmış olduğu mübadeleye ilişkin karma komisyon görüşmeleriyle koşut olarak Yunanistan'la da benzer bir süreç işletmeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nin Atina Büyükelçisi Galip Kemali Bey'in Yunanistan'a başlangıçta sözlü önerisiyle, ardından Bâb-ı Ali'nin resmi başvurusuyla taraflar arasında mübadeleye ilişkin görüşmeler yapılmıştır (Mourellos, 1985: 399). Her ne kadar Yunan tarafı Megali İdea (Büyük Ülkü) sınırları içindeki Rumların göçlerine sıcak bakmasa da Balkan Savaşları sonrasında Türkiye Trakya'sındaki ve Anadolu'daki Rumların göç etmeye başlamaları Atina nezdinde zorlayıcı bir gelişme olmuştur. Yunanistan'ın tezi, Trakya Rumlarının da mübadeleye dâhil edilmesi ve mübadelenin isteğe bağlı olarak uygulanması olmuştur (Önder, 1990: 43). Esasen Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında II. Balkan Savaşı sonrasında imzalanan 14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması'nın içeriğinde sınırın iki tarafında kalmış azınlıklara, isteğe bağlı olarak uyruklarını değiştirebilmek için üç yıllık bir süre tanınmıştır (Erim, 1953: 478-479). Göçleri ve vatandaşlığı kapsayan bu hükme bağlı olarak mübadelenin müzakere edilmesini, nüfusun yanı

sıra mal, mülk ve arazi konusunun da tartışılmasını gündeme getirmiştir (Dündar, 2015: 69). Nihayetinde 10-23 Mayıs 1914 tarihlerinde yapılan görüşmelerle iki hükümet, Türk Trakya'sındaki ve İzmir Vilayeti'ndeki Rum nüfusun yaşadığı köylerdeki ve Makedonya ile Epir'deki Müslüman ahalinin bulunduğu köylerdeki ahalilerin istekleri doğrultusunda mübadelesini kararlaştırmıştır (Önder, 1990: 43). Bu kapsamda Mübadele-i Muhacirin Muhtelite Komisyonu kurulurken, bu karma komisyona bağlı olarak İzmir'de ve Selanik'te iki alt komisyon oluşturulmuştur. Ne var ki görüşmelerin devam ettiği esnada karşılıklı göçlerin sürmesi ve sığınmacı sayısındaki dengesizlik -Doğu Trakya ve Aydın'dan 150.000 Rum'a karşılık, 52.000 Müslüman'ın göç etmesi (Mourellos, 1985: 405)- taraflar arasındaki sürecin tıkanmasına yol açmıştır. Nitekim 14 Aralık 1914'te görüşmelerin kesilmesi mübadelenin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur (Dündar, 2015: 70). Bu akıbetin yaşanmasında Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'na girmesinin etkisinin önemli bir ağırlığının olduğu ileri sürülebilir.

Görüldüğü üzere, Balkan Savaşları'nda aktörlerin toprak kazançları veya kayıpları nüfus mübadelesi konusunda ikna edici sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Devletlerin mübadeleye yanaşmasının altyapısında sınırları dışında bulunan/kalan soydaşlarının hareketliliği bulunmaktadır. Diğer bir deyişle buldukları ülkelerde sayıca azınlık olarak kalan Türk, Rum ve Bulgar unsurların aynı ulus bağıyla bağlı oldukları ülkelere göç etme eğilimi fiili bir durum ortaya çıkarmıştır. Söz konusu devletler ise bu fiili durumu belli bir sistematiğe bağlamaya çalışmışlardır. 1913 ve 1914 yıllarında yaşanan her iki nüfus mübadelesi de 1919 ve 1923 yıllarında yapılacak olan nüfus mübadeleleri için örnek oluşturmuştur.

2. BULGARİSTAN-YUNANİSTAN NÜFUS MÜBADELESİ (1919)

3 Mart 1878 Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'yla kurulan devletin sınırlarını "Büyük Bulgaristan" (Велика България) ülküsünün ana çerçevesi olarak kabul eden Sofya yönetimi, Berlin Antlaşması revizyonuyla bu idealinden fedakârlık yapmak zorunda kalmıştır. Prenslik olarak kurulduktan sonra dahi dış politikasını bu ülkü doğrultusunda oluşturan Sofya yönetimi 1908 yılındaki bağımsızlık ilanının ardından Balkanlar'ın Prusya'sı olarak belirlemiştir. Bu

*Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi İle Türkiye-Yunanistan
Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi*

bağlamda, Bulgaristan siyasi ve askeri açıdan önemli bir bölgesel aktör haline gelmiştir. 1. Balkan Savaşı sonucunda her ne kadar bu ideale yaklaşmış olsa da 2. Balkan Savaşı bu kazanımların kaybedilmesiyle neticelenmiştir. 1. Dünya Savaşı'na özünde bu dönemdeki toprak kayıplarını telafi etmek amacıyla katılan Bulgaristan, İttifak Devletleri arasında yer almıştır. Mağlup olarak çıkan 1. Dünya Savaşı'nın ardından ise 27 Kasım 1919 tarihli Neuilly Barış Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır.

Bulgar tarihçiler tarafından Bulgaristan tarihinin en ağır antlaşması olarak ifade edilen Neuilly Barış Antlaşması'nın 56. maddesi kapsamında Bulgaristan'ın ulusal (ırksal) azınlıkların karşılıklı ve gönüllü göçlerinin (mübadelelerinin) yapılması hususunda yükümlülük altına girdiği belirtilmiştir. Esasında Bulgaristan mübadeleyi isteyen taraf olmamıştır. 1919 yılı itibarıyla Büyük Bulgaristan ülküsü 2. Balkan Savaşı ve 1. Dünya Savaşı hezimetleri dikkate alındığında ivme kaybetmiş olsa da olası bir mübadele bu topraklardan feragat etmek ve nüfus kaybı olarak değerlendirilmiştir. Daha somut bir şekilde ifade edilirse, bu dönemde gündeme gelen Yunanistan ile mübadele hususu Bulgaristan'ın Ege Makedonyası'ndaki (Selanik, Kavala, Serez, Drama, Florina vb.) isteklerinden vazgeçmesiyle eş anlamlı olmuştur. Ne var ki galip devletlerin baskıları altında söz konusu düzenlemeyi kabul etmek zorunda kalmıştır. Hatta Bulgaristan 1920'deki San Remo Konferansı'nda Ege Denizi'ne çıkış yolu olan Batı Trakya'yı da kaybetmiştir. Bu çerçevede, Bulgaristan için Yunanistan ile nüfus mübadelesi Ege Makedonya'sında nüfus kaybı ve dolayısıyla Büyük Bulgaristan ülküsünün zayıflamasının yanı sıra 1. Dünya Savaşı yüzünden içinde bulunan ekonomik sorunların daha da derinleşmesi anlamını taşımıştır. Diğer bütün şartlarıyla birlikte Bulgaristan, Neuilly Barış Antlaşması'ndan kurtulma yollarını aramış ve Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'nı gizlice desteklemiştir (Velikov, 1966: 72-83).

Yunanistan açısından Bulgaristan ile mübadele hususuna bakıldığında, 1919-1920 yılları itibarıyla ülkenin içinde bulunduğu durumun buna uygun olduğu ileri sürülebilir. 15 Mayıs 1919 itibarıyla Anadolu'yu işgal girişiminde bulunan Yunanistan, Türkiye'de işgalini ilerletirken, diğer yandan San Remo Konferansı'yla Batı Trakya'yı da elde etmiştir. Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışını kesmekle birlikte, Megali İdea kapsamında

İstanbul'a Trakya üzerinden kara koridorunu sağlamak istemiştir. Megali İdea'nın gerçekleşmesi ve sağlıklı bir zemine oturtulması amacıyla İstanbul'a giden koridor üzerinde Yunan dili konuşmayan unsurların azaltılması Atina'nın öncelikleri arasında yer almıştır. Zira Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren demografi sorunu ülke gündeminin değişmez konu başlıklarından biri olmuştur. Diğer bir deyişle 1830-1920 yılları arası dönemde ülke topraklarını yaklaşık üç katına çıkararak Yunanistan'ın (Hatipoğlu, 2001: 35) nüfusuna Yunanca konuşmayan ve Rum-Ortodoks Kilisesi'ne mensup olmayan yeni nüfus kitlesi kazanması nedeniyle demografik dengeleri değiştirmek için politika geliştirmek zorunda kalmıştır.

Bulgaristan ile mübadeleyi Yunanistan açısından zaruri kılan ikili düzeydeki denkleme bakıldığında, Ege Makedonya'sında ve Batı Trakya'da bulunan Bulgar nüfusun varlığı ön plana çıkmaktadır. 1. Dünya Savaşı'nda 1918'de İngilizlerle birlikte Doyran'da Bulgar ordusuna karşı harp eden Yunanistan ordusu, bu bölgedeki Bulgar unsurlarla da uğraşmak zorunda kalmıştır. Benzer nitelikte, sivil Bulgarların 1919 sonrasında Batı Trakya'da Türklerle birlikte hareket ederek Yunanlıları güç duruma düşürdükleri bilinmektedir (Bkz. Komitacı, 2008: 121-165). Dolayısıyla Ege Makedonyası'ndaki ve Batı Trakya'daki demografik durumun Yunanistan'ı nüfus mübadelesi yapılması konusunda istekli taraf haline getirdiği görülmektedir (Kamil, 2017: 106).

Aktörlerin mübadeleye ilişkin yukarıda belirtilen gerekçeleri bağlamında 27 Kasım 1919 tarihli Neuilly Barış Antlaşması'yla aynı günde "Bulgaristan ile Yunanistan Arasında Azınlıkların Serbest Göçüne İlişkin Sözleşme" (конвенция между България и Гърция относително свобода за емиграция на малцинствата) imzalanmıştır. Bu Sözleşme, Neuilly Barış Antlaşması'nın 56/2. maddesinde öngörülen azınlıkların mübadelesine ilişkin hükmün tamamlayıcısı niteliğindedir. Buna bağlı olarak, Bulgaristan ve Yunanistan arasında Neuilly Barış Antlaşması ile aynı gün yukarıda belirtilen Sözleşme imzalanmıştır. Sözleşme kapsamında;

- Mübadelenin Yunanistan'daki Bulgar azınlık ile Bulgaristan'daki Yunan azınlığı kapsayacağı,
- Nüfus değişiminin gönüllü/isteğe bağlı olacağı,

*Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi İle Türkiye-Yunanistan
Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi*

- 18 yaşında olan herkesin göç edebileceği, göç edenlere zorluk çıkartılmayacağını ve taşınmazlarına zarar verilmeyeceği,
- Mübadeleye katılmak isteyen kişilerin 3 ay içerisinde oluşturulacak olan Karma Komisyona dilekçe ile başvuruda bulunmasının gerektiği,
- Mübadiller göç ettikleri anda buldukları ülkenin vatandaşlığını kaybedip, diğer ülkenin vatandaşlığını alacakları,
- Suç işlemiş olanlar da mübadeleye dâhil edilirken, bu kişilerin gittikleri ülkede adli makamlarca ilgili işlemlerin yapılması,
- Mübadele öncesi göç edenlerin de mübadelenin sağladığı haklardan yararlanacakları,
- Taşınabilir eşyalar serbestçe götürülürken, taşınmazları ise yerel makamlar aracılığıyla Karma Komisyonun denetimine bırakılması ve Karma Komisyonun görevi kapsamında mübadelenin yürütülmesinin sağlanması ve taşınmazların güvence altına alınması,
- Her iki ülkeye de sınırı olan devletlerin (Arnavutluk, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Türkiye, Romanya) mübadeleye taraf olabilecekleri hükümleri yer almaktadır.

Yukarıda belirtilen maddelere ilaveten, Bulgaristan'da 28 Haziran 1922 tarihli Devlet Gazetesinin 68. sayısında (Bkz. <https://dv.parliament.bg>, 18.01.2019) yayınlanarak yürürlüğe giren Sözleşme kapsamında göç edecek olan kişilerin/mübadillerin 18 Aralık 1922 tarihine kadar dilekçe doldurmaları hususu belirtilmiştir. Diğer taraftan, 1920 yılı itibarıyla kurulan Karma Komisyon ise ancak Kasım 1922'de dilekçeleri toplamaya başlamıştır (Ladas, 1932: 104). 1923 yılı itibarıyla uygulamaya giren Sözleşme kapsamında Karma Komisyona Haziran 1923'e kadar dilekçe veren Yunanistan'daki Bulgar azınlık aile sayısı 166 iken, Bulgaristan'daki Yunan azınlık ailesi sayısı ise 197 olmuştur (Ladas, 1932: 105). Başlangıç itibarıyla düşük düzeyde kaldığı kanısını oluşturan bu istatistikler, Yunanlıların Anadolu'da yaşadığı hezimete ve sonrasında ortaya çıkan göçlere bağlı olarak hızlı bir şekilde değişmiştir.

1923-1925 yılları arasında yoğunluk kazanan Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi kapsamında Bulgaristan'dan giden Yunan mübadil sayısı 46.000 kişi iken, Yunanistan'dan giden Bulgar mübadil sayısı ise

yaklaşık 123.000 olmuştur (Yıldırım, 2006: 145). Bulgaristan'dan göç eden Yunan azınlık ekseriyetle Karadeniz kıyısındaki Varna, Burgaz şehirleriyle Stanimaka (Asenovgrad), Yanbolu (Yambol) ve Filibe (Plovdiv) şehirlerinden olmuştur. Gelenler ise ekseriyetle bu şehirlerin yanı sıra Bulgaristan'dan Türk göçleriyle boşalan Kırcaali, Hasköy (Haskova), Şumnu (Şumen), Plevne, Eski Zağra (Stara Zagora) gibi şehirlere yerleşmiştir (Kamil, 2017: 111).

3. TÜRKİYE-YUNANİSTAN NÜFUS MÜBADELESİ (1923)

228
IJSI 12/1
Haziran
June
2019

15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmeye başlayarak Megali İdea ülküsünü gerçekleştirmek için İtilaf Devletleri'nin ve bilhassa İngiltere'nin desteğiyle Anadolu'ya çıkan Yunan ordusu, 1922 yılına kadar Batı Anadolu'da hâkim olmuş ve Ankara'yı tehdit etmiştir. 26 Ağustos 1922'de başlayan Türk ordusunun "Büyük Taarruzu" sonrasında Yunanistan'ın "Küçük Asya" macerası sona ermiş ve 9 Eylül 1922'de Türk askeri İzmir'e girmiştir. Bu tarih aynı zamanda Anadolu'daki Rumlar açısından da bir dönüm noktası olmuştur. Öyle ki Türk Kurtuluş Savaşı'nın bitiminin hemen ardından Anadolu Rumlarının Yunanistan'a göç etmeye başladıkları görülmüştür. Şüphesiz bu durum Türkiye Rumlarının Türk Kurtuluş Savaşı boyunca takınmış olduğu tutum ve yaptığı girişimlerle doğrudan ilintilidir. Bu sebeple Türkiye Rumlarının savaş süresindeki davranışları dikkate alındığında, Kurtuluş Savaşı sonrasında güvenlik kaygısı yaşadıkları sonucuna ulaşılabilir. Başlangıçta Batı Anadolu ve Marmara'dan gerçekleşen Rum göçleri kısa bir süre sonra Doğu Trakya ve Karadeniz illerini de kapsamıştır (Arı, 2007: 7). Zaman zaman kıyı kentlerinde nüfus yığılmalarının yaşandığı görülürken, geride bırakılan kentlerde de sosyolojik dengeler altüst olmuştur.

Türkiye Rumlarının kitlesel göç hareketlerinin sayısal verilerine ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Bu durum elde kesin verilerin olmamasından kaynaklanmaktadır. Her ne kadar birbirinden farklı rakamlar ileri sürülse de Türkiye'den giden Rum göçmen sayısının 1.200.000-1.250.000 arasında ifade edildiği dikkat çekmektedir. Arı'nın aktardığı bilgilere göre, Türk Kurtuluş Savaşı'nı müteakip bir aylık süre zarfında Yunanistan'a göç eden Rum sayısı 650.000 iken, 1922 yılının sonuna değin bu sayı 1.000.000'u aşmıştır. 30 Ocak 1923 tarihli Mübadele Sözleşmesi kapsamına dâhil edilen bu kitleyle Sözleşme imzalandıktan sonra mübadeleye katılan Rumlarla birlikte bu sayı 1.250.000'i geçmiştir (Arı, 2007: 8). Diğer taraftan, Yunanlıların askeri

*Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi İle Türkiye-Yunanistan
Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi*

mağlubiyetinin ardından Atina yönetiminin ideallerini canlı tutan Rum nüfusun Anadolu'dan göç etmesi Megali İdea'nın da çöküşü anlamına gelmiştir. 1923 yılından itibaren Yunanistan için öncelikli konu ülkeye gelen göçmenlerin iskânı ve sosyal uyum süreçleri olmuştur.

Kurtuluş Savaşı'nın ardından Lausanne kentinde Türk tarafı İtilaf Devletleri'yle barış görüşmeleri gerçekleştirirken, konferansın önemli gündem maddelerinden biri ise mübadele olmuştur. Mübadeleyi asıl isteyen taraf ise Yunanistan olmakla birlikte isteğe bağlı bir boyutta kalmasını benimsemiştir. Ne var ki Lord Curzon'un müdahalesiyle bunun isteğe bağlı değil, zorunlu olmasını kabul etmek durumunda kalmıştır (Arı, 2007: 17). Yunanistan'ın mübadelenin isteğe bağlı olmasındaki ısrarı hem yeni göçmenlerin gelmesini önlemek hem de Anadolu'dan Rum nüfusun tamamen göç ettirilmesini önlemektir. Ancak İngiltere'nin Yunanistan üzerindeki nüfuzu bunu engellemiştir. Öte yandan, Türk tarafı ise İstanbul Rumlarını da mübadeleye dâhil etmek ve Patrikhane'yi ülke dışına çıkarmak isterken, Rum göçleri nedeniyle kentlerin bozulan sosyo-ekonomik dengelerini gelecek mübadillerle onarmak istemiştir. Nitekim 30 Ocak 1923 tarihli "*Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol*" (Soysal, 2000: 185-191) ile mübadele konusu somut bir form almıştır. Sözleşme kapsamında İstanbul'daki Rumlarla Batı Trakya'daki Müslümanlar mübadele kapsamı dışında tutularak 1913 Bükreş Antlaşması esas alınmak suretiyle 'yerleşik' (établis) sayılmışlar, Patrikhane ise İstanbul'da bırakılmıştır. Mübadelenin uygulanması sürecinde Türk ve Yunan tarafları arasında yerleşik kavramına ilişkin görüş ayrılıkları ortaya çıkmış ve konu Milletler Cemiyeti'ne taşınmıştır (Arı, 2007: 17-18). Bu süreçte iki devlet arasındaki ilişkiler gerilemiştir. Yunanistan, Batı Trakya'daki Türklerin mallarına el koyarak Türkiye'den gelen Rumları buraya yerleştirirken, Türkiye de İstanbul'daki Rumlara aynı işlemi uygulamıştır (Özlem, 2016: 63; Armaoğlu, 2004: 325-326). Krizin gittikçe büyümesi üzerine taraflar diplomasi yolunu tercih etmiş ve 1 Aralık 1926'da yapılan anlaşmayla nüfus mübadelesi konusu çözüme kavuşturulmuştur. 1926 sonrasında da mübadelenin uygulanmasında sorunlar yaşanmakla birlikte Haziran 1930'da tarafların nihai bir uzlaşmaya vardıkları görülmektedir. Teknik konularda yaşanan görüş ayrılıklarına karşın, Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi esasında 1923-1925 yılları arasında yoğunluk kazanmıştır. Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine dayanarak 1923-1927 yılları arasında 456.720

Müslümanın mübadeleyle Türkiye'ye geldiği belirtilirken (Goularas, 2012: 131), genel olarak gelen mübadil sayısının yarım milyonu geçtiği de ifade edilmektedir (Arı, 2007: 2).

4. MÜBADELELER ARASINDAKİ ETKİLEŞİM

Çalışma kapsamında analiz edilen Bulgaristan-Yunanistan ve Türkiye-Yunanistan nüfus mübadeleleri Yunanistan ortak paydasında bulunmaktadır. Dolayısıyla iki mübadelenin birbirine etki efektinin değerlendirilmesi için yöntem açısından Yunanistan'a odaklanmak gerekmektedir. Bununla birlikte, her iki nüfus mübadelesinin de uygulanma süreci 1923-1925 yılları arası döneme yoğunlaşması ve 1. Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan barış antlaşmalarının imza sürecindeki gelişmelerin etkisiyle yapılması gibi ortak noktalara sahip olduğu görülmektedir. Milletler Cemiyeti (MC) sistemi içerisinde azınlıklara atfedilen özel anlamın yanı sıra Yunanistan, Bulgaristan ile Türkiye'nin içinde bulunduğu demografik durum ve 1920'li yılların başındaki gelişmeler mübadeleleri tetiklemiştir.

Çalışmanın ana varsayımı itibarıyla Yunanistan kesişim kümesinde olan her iki mübadelenin uygulama sürecinin aynı döneme denk gelmesi ile Yunanistan'ın Anadolu'daki başarısızlığı ve ardından gerçekleşen Rum göçleri dikkate alındığında, birbirinden etkilenmelerinin mümkün olduğu kanaati belirmektedir. Bu bağlamda, Bulgaristan-Yunanistan nüfus mübadelesinin uygulanması sürecinde Yunanistan'ın politikalarını değerlendirmek ve Atina yönetiminin Anadolu'dan göç eden Rumları yoğun olarak iskân etmeye çalıştığı yerleşim yerlerindeki demografik değişime bakmak kaçınılmaz olmaktadır.

İlkin belirtilmesi gereken husus, İç Makedonya Devrim Örgütü (VMRO)'nün Ege Makedonya'sındaki ve Batı Trakya'daki Bulgar nüfus varlığının devamı için mübadeleye olan muhalefetidir. VMRO'ya göre Yunanistan Bulgarları göç etmemeli ve buldukları yerlerde hayatlarına devam etmelidirler. Hatta göç eylemine girişenlerin caydırılması konusunda da yoğun bir kara ve kanlı propaganda izlemiştir (Ladas, 1932: 104). 1920'li yılların başında VMRO, Vardar Makedonyası'nın Yugoslavya'ya bırakılmasını kabul etmemekte direnmesinin yanı sıra buradan 300.000 Bulgar'ın Bulgaristan'a göç etmesi ve bu göçmenlerin ülkede oluşturdukları

*Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi İle Türkiye-Yunanistan
Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi*

kamuoyunun etkisiyle güç kazanmıştır. VMRO'nun tezlerine bazı siyasetçi ve asker çevrelerinin destek vermesiyle Bulgaristan'da darbe yapılmıştır. Stamboliyski'nin yerine gelen Tsankov VMRO'nun Yunanistan'a ve Sırbistan'a yönelik gerilla faaliyetlerinde bulunmasına göz yummuştur. Tsankov'un ardından 1926'da göreve gelen Lyapçev ise VMRO'nun liderleri arasında yer almıştır (Armaoğlu, 2004: 185-186). Dolayısıyla VMRO'nun Ege Makedonya'sındaki ve Batı Trakya'daki mübadele karşıtı tutumu Yunanistan Bulgarlarının göç etmesini önlemeye yönelik olmuş ve bu noktada şiddet kullanmaktan geri kalmamıştır. Öyle ki VMRO'nun silahlı eylemleri ve Yunanlılara yönelik saldırıları nedeniyle Yunanistan, Ekim 1925'te Güney Bulgaristan'a girmiştir. MC'nin girişimiyle kriz sona ererken, bu durum MC'nin ender başarılarından birini oluşturmuştur (Crampton, 2007: 139). Haziran 1923'e gelindiğinde Yunanistan'dan Bulgaristan'a mübadele için başvuran kişi sayısının 166 aileyle sınırlı kalması VMRO'nun propaganda ve eylemlerinin başarısını göstermektedir.

Diğer taraftan, iki yönlü mübadeleyi yönetmek Yunanistan açısından pek çok güçlüğü beraberinde getirmiştir. Savaşın ülkede yarattığı ekonomik sorunlar, siyasi istikrarsızlık, askeri yetersizlik ve ulusal moralin çökmüş olması gibi hususlara ilaveten 1 milyonu aşkın göçmen kitlesinin ülkeye gelmiş olması denklemi daha da zorlaştırmıştır. Bu nedenle iki savaş arası dönemde ekonomik açıdan içinde bulunulan güç şartlar dikkate alındığında, Yunanistan'daki en büyük sosyal sorunun Anadolu'dan gelen göçmenlerin iskânı ve bakımı olduğu ileri sürülebilir. Öyle ki 1914'ten önce 4.3 milyon olan ana nüfusla 1 milyonun üzerindeki göçmenin bütünleştirilmesi gerekmiştir (Jelavich, 2015: 186).

Bulgaristan-Yunanistan nüfus mübadelesinin uygulanmasının başlangıçta sorunsuz bir şekilde gerçekleşeceği öngörülmüştür. Ancak 1922 yılının sonlarından itibaren Anadolu'dan ve Doğu Trakya'dan gerçekleşen Rum göçleri bu mübadelenin seyrini radikal bir şekilde değiştirmiştir (Ladas, 1932: 105). Bununla birlikte, Doğu Trakya'nın Mudanya Mütarekesi'yle boşaltılmasının ardından Batı Trakya'ya doğru kendisini hissettiren savaş tehdidi Bulgaristan-Yunanistan nüfus mübadelesinin muhatap kitleleri üzerinde sonuçlar doğurmuş ve mübadelenin seyrinin değişmesinde yardımcı unsur olmuştur. Yunanistan, Bulgar azınlık mensuplarının isteğe bağlı olmasına karşın hızlı bir şekilde mübadeleye dâhil olmalarını istemiştir. Bu kapsamda,

1923 yılının başlarında Batı Trakya'ya yönelik hissettiği tehdit algılaması sebebiyle Dedeağaç-Gümülcine tren hattı güzergâhında bulunan Bulgarların yaşadığı köylerdeki 1500-2000 civarında aileyi askeri gerekçeler ve demiryolunun güvenliğini sağlamak amacıyla Teselya'ya ve Adalar'a sürmüştür. Bu kitlenin ancak 1923 yılının sonbaharında köyelerine dönmesine izin verilmesi ise Lausanne Barış Antlaşması'nın imzalanması ve savaş tehdidinin ortadan kalkması üzerine gerçekleşmiştir (Bkz. Ladas, 1932: 105). Söz konusu Bulgar köylüler geri döndüklerinde evlerinin ve topraklarının Türkiye'den gelen mübadiller tarafından doldurulduğunu görmüşlerdir. Bulgar ailelerin sürülmesi hadisesi Yunanistan'daki Bulgar azınlığın büyük bir kısmının gerek sürgün edilme korkusuyla gerekse Yunan yetkililerin müsaadesiyle/göz yummasıyla Bulgaristan'a kaçmak zorunda kalmışlardır. Sürgün edilen ailelerin de geri döndüklerinde karşılaştıkları manzara sebebiyle Bulgaristan'a göç etmekten daha iyi bir seçenekleri kalmamıştır (Ladas, 1932: 105). Görüldüğü üzere, Yunanistan Türkiye'den gelen mübadillerin iskânına çözüm bulmak için Bulgaristan ile imzalamış olduğu mübadele sözleşmesinin isteğe bağlı olan hükmünü Bulgar azınlığın göçlerini teşvik etmek için emsal olaylar yaratmak suretiyle zorunlu bir forma dönüştürmüştür. Diğer bir deyişle, gönüllü olan Bulgaristan-Yunanistan nüfus mübadelesi Atina yönetiminin uygulamalarıyla zorunlu göç halini almıştır (Kamil, 2017: 109).

Yunanistan'ın Bulgar azınlığı göç ettirme girişimi Atina-Sofya hattında anlaşmazlıklara neden olmuştur. 29 Eylül 1924'te iki ülkenin Dışişleri Bakanları (Kalfov-Politis) Cenevre'de bir araya gelirken, mübadele sözleşmesinin hükümlerinin tam uygulanmasını sağlamaya çalışmışlardır. Ancak burada imzalanan iki protokol de Yunanistan meclisinde onaylanmadığından yürürlüğe girmemiştir (Kamil, 2017: 111). Bulgar azınlığı ülkeden göndermeye çalışan Atina yönetimi, sorunları görmezden gelmeye çalışmıştır. Bu dönemde Bulgaristan'dan gelen Yunan mübadil sayısının sayıca az olduğu ve 1923-1925 yılları arasında gelen mübadil sayısının toplamda 46.000 civarında olduğu esas alınır, Atina yönetiminin ana önceliğinin Türkiye'den gelen Rum nüfus olduğu sonucuna ulaşılabilir. Zira 46.000 kişilik mübadil grup Yunanistan'ın kolaylıkla üstesinden gelebileceği sayısal veriye tekabül etmektedir.

Yunanistan'ın Türkiye'den gelen mübadilleri iskân yerleri ekseriyetle Ege Makedonya'sı, (Batı) Trakya, Teselya ve Adalar bölgeleri

*Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi İle Türkiye-Yunanistan
Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi*

olmuştur. Bu bölgelerden özellikle Makedonya ve (Batı) Trakya ön plana çıkmıştır. Bunun temel gerekçesi bu bölgelerin iki yönlü olarak boşaltılması veya boşaltılacak olmasıdır. Birincisi, 1. Balkan Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilgisini müteakip bölgedeki Müslüman Türk ahalinin Osmanlı Devleti'nin yeni sınırlarına doğru gerçekleştirdiği göçler nedeniyle geride kalan evlerin ve toprakların önemli bir kısmının boş bulunmasıdır. Diğer yandan, 30 Ocak 1923 tarihine kadar göç etmemiş olanların ise 30 Ocak 1923 tarihli Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi'ne tabi bulunmasıdır. İkincisi, Bulgaristan-Yunanistan nüfus mübadelesi nedeniyle mübadil olan/olacak Bulgar azınlığın Makedonya ve Trakya'da ikamet etmekte olmasıdır. Dolayısıyla mübadele kapsamında boşalan/boşalması öngörülen bu bölgelere ana bölümü Türkiye'den gelen Rum göçmenler ile Bulgaristan'dan gelen Yunan mübadiller iskân edilmek istenmiştir. 1928 yılında Yunanistan nüfusu içerisinde mübadillerin bölge bazındaki sayısını gösteren aşağıdaki tablo konuyu somutlaştırmaktadır.

Tablo 1: 1928 yılı Yunanistan'da nüfus ve mübadil oranları

BÖLGE	NÜFUSU	MÜBADİL SAYISI
Merkez Yunanistan	1.592.842	306.193
Teselya	493.213	34.659
İyon Adaları	213.157	3.301
Kiklades	129.702	4.782
Mora Yarımadası	1.053.327	28.362
Makedonya	1.412.477	638.253
Epir	312.634	8.179
Ege Adaları	307.734	56.613
Girit	386.427	33.900
Trakya	303.171	107.607
TOPLAM	6.204.684	1.221.849

Kaynak: Erdal, 2006: 338.

Görüldüğü üzere, Makedonya ve Trakya bölgeleri oran itibarıyla mübadillerin en yoğun olarak iskân edildikleri yerleri oluşturmaktadır. Lakin belirtilen sayılarda mübadil grupların ülkeye gelmiş olması Yunanistan'da sosyal dengeleri alt üst etmiştir. Türkiye ve Bulgaristan da bu durumdan fazlasıyla etkilenmiş olsalar da Yunanistan'ın söz konusu sorunları daha yoğun bir şekilde yaşadığı görülmektedir. 1923-1925 arası dönemde özellikle Makedonya ve

Trakya bölgeleri Yunan, Türk ve Bulgar mübadillerin sıklıkla karşılaştığı yerler olmuştur. Şüphesiz bu karşılaşma gelenlerin gidenlere dostça olmayan davranışlar sergilediği, birbirlerini hoşlanılmayan yabancılar olarak tanımladıkları bir atmosferde gerçekleşmiştir. Her iki mübadelenin de kesişim kümesinde yer alan Yunanistan'da mübadiller arasındaki ilişkilerde özellikle Bulgar azınlık fazlasıyla mağdur olmuştur (Ladas, 1932: 107).

Öte yandan, mübadiller varış ülkelerinde, farklı bir ifadeyle anavatanlarında da hayal kırıklıkları yaşamışlardır. Türkiye'den Yunanistan'a gelen Rumların geldikleri ülke toplumuna nazaran içinde buldukları sosyal ve iktisadi açıdan hayat standartlarının yüksekliğinden eser kalmamış, ekonomik sorunlarla boğuşmak zorunda kalmışlardır. Bu mübadiller arasında becerilerine başvurulmayan ve iş bulamayan doktor, avukat, tüccar, öğretmen, zanaatkâr gibi mesleklere mensup vasıflı kişiler yer almıştır (Jelavich, 2015: 186). Rum mübadiller vardıkları ülkede karşılaştıkları ekonomik sorunlar ve sınıf ayrışmalarının etkisiyle sosyalist hareketlere meyletmişlerdir (Ortaylı, 2017). Hatta bu mübadillere yönelik yerli Yunanlıların düşmanca yaklaşım sergiledikleri ve aralarında Türkçe konuşmaları nedeniyle eleştirdikleri görülmüştür (Erdal, 2006: 340). Türkiye'ye gelen mübadillere yönelik yerli halk Yunanistan'a tezat olarak kucaklayıcı olsa da iktisadi açıdan devletin mübadillere fazla korumacı olduğunu düşünmüşlerdir. Servetinin küçük bir bölümünü Türkiye'ye getirebilen Türk mübadiller ise Türkiye'ye geldikten sonra geçmişte yaşadıkları yerlerin özlemini çekmişlerdir. Bununla birlikte, gelen Türk mübadillerin de kendi aralarında zaman zaman Yunanca konuşmaları yadırganmıştır. Aynı durum Bulgaristan özelinde de kendisini göstermiştir. Öyle ki günümüzde dahi Yunanistan Bulgaristan'a gelen mübadillerin torunlarına halk arasında "Yunan" denildiği işitilmektedir.

Her iki nüfus mübadelesinde de taraf ülkeler ve mübadiller açısından ilginç bulgular ortaya çıkmıştır. Örneğin, mübadelelerle sadece nüfus kayıpları olmamış, aynı zamanda her üç ülke açısından da kültürel bir kayıp yaşanmıştır. Bununla birlikte, mübadeleler üç ülkeye de ağır ekonomik yükler getirmiş ve bundan en fazla etkilenen Yunanistan olmuştur. Mübadiller ise göç etmeden önce ekonomik bakımdan varıl durumda bulunurlarken, vardıkları ülkelerde alt ve nadiren orta sınıfın mensubu olmuşlardır. Mübadeleler ideolojik açıdan da mübadiller üzerinde etkide bulunmuştur. Azınlık olarak yaşadıkları

*Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi İle Türkiye-Yunanistan
Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi*

toplumda hoşgörü temasını ön plana çıkaran mübadiller arasında yer değiştirdikten sonra milliyetçiliğin yükselişe geçtiği görülmüştür. Bununla birlikte, bilgi birikimlerini yeni ülkelere transfer ederek kalkınmada etkili olmuşlardır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde Balkanlar'da yaşanan gelişmelerin sonucu olarak topraklarını genişleten devletler nüfus sorunuyla karşılaşmıştır. Ulus-devlet olma amacı güden bu devletler Yunanistan ve Bulgaristan örneklerinde somut bir şekilde görüldüğü üzere, nüfus mübadelesi konusunu esastan ele almak zorunda kalmışlardır. Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan ve Yunanistan ile nüfus mübadelesi gerçekleştirmek istediği görülmektedir. 1913 ve 1914 yıllarında sınırlı ve etkisiz kalan nüfus mübadelesi girişimlerine karşın, 1920'li yıllarda kapsamlı ve etkin nüfus değişimleri gerçekleştirilmiştir.

Çalışma kapsamında analiz edilen her iki nüfus mübadelesinin de birbiriyle etkileşim içinde olduğu görülmektedir. Bu kapsamda bilhassa Yunanistan özelinde yoğunlaşan her iki nüfus mübadelesi de Atina yönetiminin çıkar tanımlaması doğrultusunda şekillenmiştir. 1923-1925 yılları arasında işlevsel bir şekilde yaşanan her iki mübadele de Yunanistan'ın Anadolu'daki macerasının sona ermesinin ardından Türkiye Rumlarının 1923'e kadar kitlesel olarak Yunanistan'a göç etmelerinden etkilenmiştir. Türkiye'den gerçekleşen bu göçler Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi'nin yapılmasını doğrudan tetiklerken, Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi'ne ise seyrini değiştirmek suretiyle tesirde bulunmuştur. Yunanistan'a gelen Anadolu Rumlarının baskısıyla ülkedeki Bulgar azınlığın ivedi bir şekilde Bulgaristan'a göndermek isteyen Yunanistan, gelen göçmenlerin iskânına çözüm bulma konusunda bu hususu da seçenek olarak değerlendirmiştir. Bu durum, Yunanistan'daki Bulgar azınlığın mağduriyet yaşamasına yol açmıştır. Toparlamak gerekirse, imza süreçleri ve gerekçeleri noktasında birbirlerinden bağımsız olarak değerlendirilen her iki nüfus değişimi de uygulama süreci ve Yunanistan'ın içinde bulunduğu konjonktür dolayısıyla etkileşim halinde olmuştur.

KAYNAKÇA

Arı, Kemal (2007). *Büyük Mübadele - Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Armaoğlu, Fahir (2004). *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, Cilt 1-2: 1914-1995*. İstanbul, Alkım Yayınevi.

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938) (2002). Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Basımevi.

Crampton, R. J. (2007). *Bulgaristan Tarihi*. Nuray Ekici (Çev.), Bursa: Jeopolitika Yayınları.

236
IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Dirjaven Vestnik, Br:68, 28 Yuni, 1922, <https://dv.parliament.bg> (Erişim Tarihi 18.01.2019).

Dündar, Fuat (2015). *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Erdal, İbrahim (2006). *Mübadele - Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Erim, Nihat (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt: I, Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Goularas, Gökçe Bayındır (2012). "1923 Türk-Yunan Nüfus mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması". *Alternatif Politika*, 4(2), 129-146.

Hatipoğlu, Murat M. (2001). "Yunanistan Dış Politikası ve Balkanlar (1990-2000)", Lütem, Ömer E.; Demirtaş Coşkun, Birgül (Der.). *Balkan Diplomasisi*, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 33-66.

Jelavich, Barbara (2015). *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*. Zehra Savan, Hatice Uğur (Çev.), İstanbul: Küre Yayınları.

Kamil, İbrahim (2017). "Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (60), 91-118.

Komitacı - BJK'nin Kurucusu Fuat Balkan'ın Anıları (2008). Haz. Turgut Gürer, İstanbul: Gürer Yayınları.

Ladas, Stephen P. (1932). *The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece, and Turkey*. New. York: Macmillan Company.

Mourellos, Yannis G. (1985). "The 1914 Persecutions and The First Attempt at an Exchange of Minorities Between Greece and Turkey". *Balkan Studies*, 26/2, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki/Greece.

*Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi İle Türkiye-Yunanistan
Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi*

- Ortaylı, İlber (2017). "Her Mübadele Bir Yaradır, İzi Kalır", *Hürriyet*, (3 Eylül 2017).
- Önder, Selahattin (1990). "Balkan Devletleriyle Türkiye Arasındaki Nüfus Mübadeleleri (1912-1930)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Özdal, Barış (2018). "Viyanası Sisteminin Zayıf Noktaları", Özdal, Barış; Karaca, R. Kutay (Der.). *Diplomasi Tarihi 1*, Bursa: Dora Yayınları.
- Özlem, Kader (2016). *Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası (1991-2014)*. Bursa: Dora Yayınları.
- Öztürk, Osman Metin (2001). "Türk Dış Politikasında Balkanlar", Lütem, Ömer E.; Demirtaş Coşkun, Birgül (Der.). *Balkan Diplomasisi*, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 1-32.
- Soysal, İsmail (2000). *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Velikov, Stefan (1966). *Kemalistkate Revolyutsiya i Bilgarskata Obştestvenost (1918-1922)*. Sofiya: İzdatelstvo na Bilgarskata Akademiya na Naukite.
- Yıldırım, Onur (2006). *Diplomasi ve Göç - Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

SUMMARY

As a result of the developments in the Balkans during the disintegration process of the Ottoman Empire, the states which expanded their territories encountered the problem of population. These states, which were intended to be nation-states, had to deal with the matter of population exchange, as seen in the examples of Greece and Bulgaria. As a result of the Balkan Wars, it was seen that the Ottoman Empire wanted to exchange the population with Bulgaria and Greece. In spite of the attempts of population exchanges, which were realized as limited and ineffective in 1913 and 1914, population changes in the 1920's were extensive and effective.

238
IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Both population exchanges analyzed within the scope of the study are in interaction with each other. In this context, especially in Greece, both population exchanges were shaped according to the definition of interests of the Athens administration. Both exchanges, which were functional in the years between 1923 and 1925, were followed by the end of Greece's adventure in Anatolia, caused Greeks (*Rums*) in Turkey migrate to Greece until the beginning of 1923. These migrations from Turkey to Greece directly caused Population Exchange between Turkey and Greece and indirectly caused Bulgarian-Greek Population Exchange by altering the course. With the pressure of migrants from Anatolian Greeks, Greece, which wanted to send the Bulgarian minority to Bulgaria urgently, considered this issue as an option for finding a solution to the settlement of immigrants. This situation led to the victimization of the Bulgarian minority in Greece. To sum up, both population exchanges, whose signature processes were evaluated independently, were in interaction with the implementation process and the conjuncture of Greece.